

կրնայ ըլլալ որ բալաճիգ աստղերուն լուսաւոր բալը միանալով իրենց կեդրոնի աստղին հետ՝ հատնի. նմանապէս ան բալերն ալ՝ որոնց կեդրոնը աստղ չկայ, ատենով կրնան խտանալ ու աստղ ձևանալ կրսէ :

Վիշաւոր գիտնալու բան մըն ալ աս է որ կ'երեւնայ թէ աստղերուն բալին ձևը կամաց կամաց կը փոփոխի, ու կը տարածուին, կ'ամփոփին և այլն. վասն զի հիւսիկէնս կ'ըսէ թէ իր ատենը հայկ կամ Որիոն համաստեղութեան բալը կը ընդարձակէ եղեր, հերչէլ իր ատեն ուրիշ ձևով կը ստորագրէ, իսկ հիմակուան ձևը երկուքին պատմածէն ալ տարբեր է :

Յարգգողի՝ լուսաւոր հետքն որ

1 Գարգողի հետքն ըստելուն պատճառն աս է, որ հին տտենի հայերը հեթանոսական մտածութեամբ կը սեպէին թէ վահագն հայկազնը Ասորոց Բարշամ նահապետին մարագէն յարգ գողցեր է, ու տանելու ատեն ճամբան թափթըփելով ձևացեր է աս լուսաւոր ճամբան : Անոր համար ուրիշ տեղ ասանկ ալ գրուած կայ. Գարգողն զհէփ ասորոս ծոյն. ըսել կուզէ թէ վահագն Բարշամին ետէն վազելու ատեն աս ճամբան ձևացեր է : Տաշկերէն սոման օղբոսն և լեհլեհն ըսելն ալ ասկէ աւելուած կ'երեւնայ. թէպէտ մահմետականք նաև հաճիւնք է օղբոսն կամ սոման հաճիւն ալ կ'ըսեն : Բայց ասկէ զատ ուրիշ անուններ ալ տրուած կը գտնուին մեր հին գրքերուն մէջ աս յարգգողի ճամբուն՝ որ մէյմէկ առասպել պատմութենէն առած կ'երեւան, որոնց սկիզբը չգիտցուիր. այսինքն

Հին արեգակն ճանապարհ. որպէս թէ հին ատեն արեւ շատ անգամ անցնելով անկէ՝ լուսաւոր ճամբայ մը ձգեր է :

Այլոսն արեգակն. ք թէ արեւ ան ճամբով երկնքէն վար ընկեր է :

Պարսկոսն. իբր թէ երկինքը երկու բացուած ըլլայ ու մէջէն աստուածներուն բնակարանը երևնայ :

Կարն ծիրանագու. ո՞ գիտէ ինչ առասպել կը նշանակէ. կ'երեւնայ թէ հայոց աստուածներէն մէկը երկնքէն դէպի ծով կարծ ձգած ըլլայ, և կար թին թեքին վրայէն ծիրանի կամ բոցի գունով գուլշի կ'ելէ :

Մասը և կայան օդոյն. իբր թէ օդի մէջ բնակող աստուածոց ձիերուն մնուրը ըլլայ :

Կոսն երկնց. առասպելներ են, որոնց նշանաւ

Սդի քարեաւ. կու թիւնը չգիտցուիր :

Իսկ Ծիւր իսկն ըսելը յունական ոճ է, վասն զի Յունաց առասպելներուն նայելով, Հերան Հերակղէսին (որ իրենց վահագն է) կամ տուած առտենը իբր թէ անկէ քանի մը կամ թիւ ցատքեր է ու յարգգողը անով եղեր է :

կը տեսնես՝ ուրիշ բան չէ, բայց եթէ միատարած գօտիի պէս բալ մը որ կը տարածուի հիւսիսային արեւելքէն դէպի արեւմտեան հարաւ, որուն վերայի աստղերէն խիստ շատը բալ չունին. կան մէկ քանի խումբ աստղեր ալ որ յարգգողի լուսէն զատ ունին նաև մասնաւոր բալեր :

Բալերուն և բալաճիգ աստղերուն թիւը երկու հազարէն աւելի համրուած է : Երոնց վրայ ընդհանրապէս այսչափ խօսելէն ետքը կը թողունք որ ընդարձակ աստղաբաշխութիւն գրողները տեղն'ի տեղը խօսին՝ անոնց ամէն երեւոյթները մէկիկ մէկիկ մեկնելով, և ամէն մէկ բալաճիգ աստղերուն տեղն ու դիրքը նշանելով, որ մենք աս յօդուածիս մէջ զանց ըրինք :

ԵՐԿՐԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

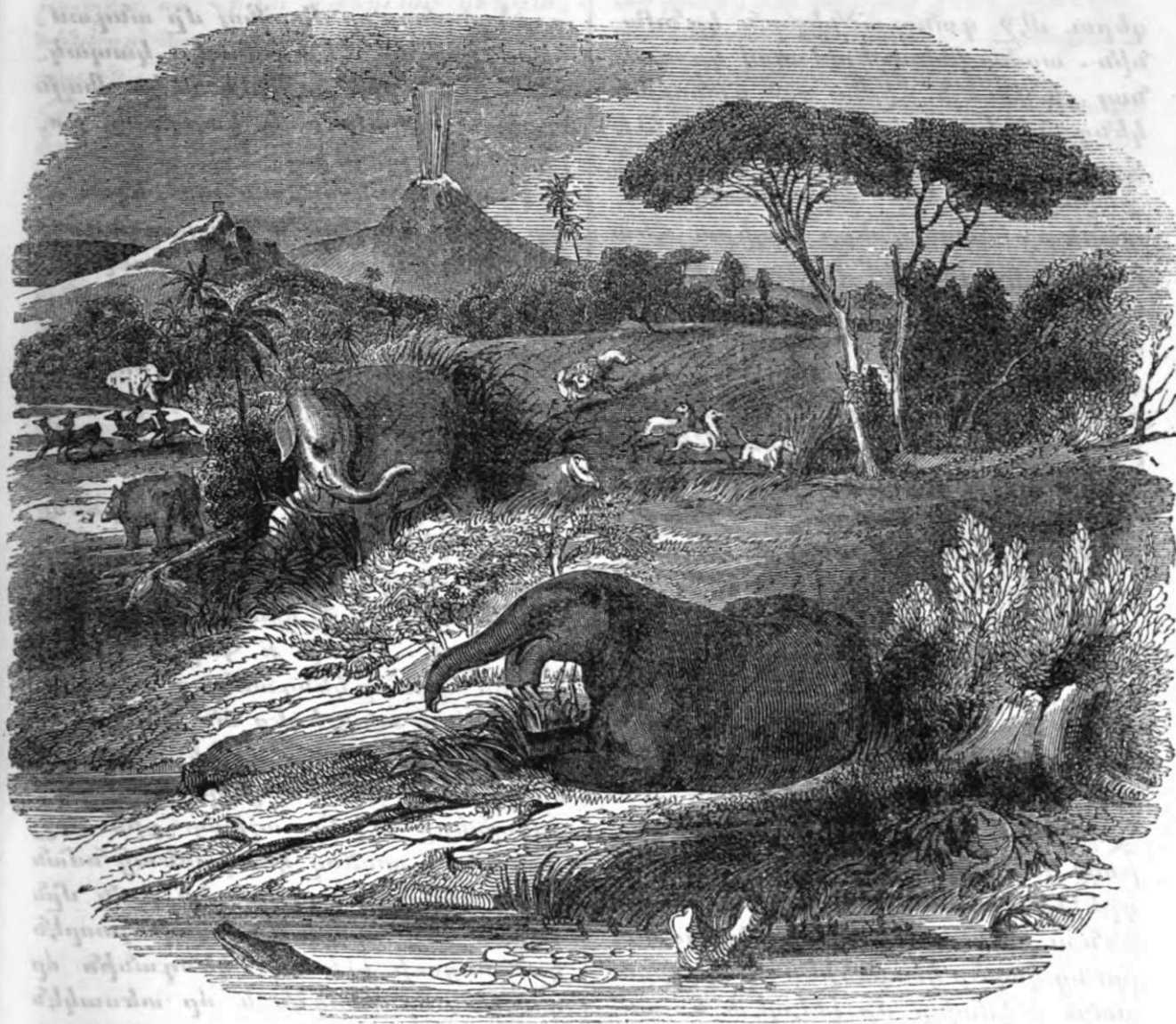
Բրածոյ կենդանեաց ոսկորներ :

ԲՐԱԾՈՅ՝ կ'ըսուին մասնաւոր կերպով կենդանեաց մարմիններ որ անյայտ ժամանակէ՝ ի վեր գետնին տակը թաղուած ու հոն մնացած են : Եւ մարմինները երկու կերպով կը գտնուին հողին տակը. մէյմը քարացած, մէյմըն ալ՝ միայն իրենց ձևը քարի կամ հողի վրայ տպաւորած :

Վերնէր անունով երեւելի բնագէտին կարծիքն է թէ քարացմունքներու մէջ ամենէն հինները առաջին կարգի հողերուն մէջ կը գտնուին, ու խիստ պարզ կազմուածք ունեցող կենդանեաց մնացորդներ են : Ենցողական ըսուած հողերու մէջ աւելի ճառագայթաձև ու կակղամիս՝ ըսուած կենդանեաց ոսկորներ կամ կտո-

1 Գղ. Fossile. Բրածոյ, գէղնի քաղնի էլծ :

2 Ճառագայթաձև կենդանիները տեսակ տեսակ կենդանաբոյսներն են (գղ. rayonné). իսկ խալիւն (գղ. mollusque) ոսկր չունեցող կենդանիներն են :

Լճագետն :

րուանք կը գտնուին, և կակղամիսներուն գործարանները ասոնց մէջ առջիններէն աւելի կատարեալ մնացած են. քայց ողնաւոր կենդանեաց՝ մնացորդներ դեռ չեն գտնուած : Հանքային ածուխի կազմութեանը մէջ, որ խիստ հին հողերու կարգերէն մէկն է, ճառագայթ աձև ու կակղամիս կենդանեաց մնացորդներէն զատ՝ կը գտնուին նաև մէկ քանի օղակաւոր՝ կենդանեաց տեսակներ ու ձկներ : Իսկ հիմակուան կամ նոր հողի կար-

գերուն մէջ կը գտնուին երկակենցաղ կենդանեաց ու նաև թռչուններու և ամէն տեսակ չորքոտանիներու ոսկորներ : Խիստ հին ողողական ըսուած՝ հողերուն մէջէն այնպիսի չորքոտանեաց կմախքներ կ'ելեն՝ որոնց ողջ տեսակը հիմա չեն գտնուիր. իսկ նոր ողողական հողերուն մէջ անանկ կենդանեաց ոսկորներ կը գտնուին որ իրենց ողջ տեսակը հիմայ ալ կայ : Հողերու խիստ խորերը գտնուած քարացմունքները հիմակուան հո-

1 Ունեւոր կըսուին չորքոտանիները, թռչունները, ձկները և ուրիշ ոսկորոտ կենդանիները : (Գլ. Vertébré.)

2 Գլ. Annélide.

1 Ուղղական (գլ. terrain d'alluvion) կըսուին ան հողերն որ հեղեղներէ կամ ջրերու վաղուածքներէն ետքը ձևացեր են :

ղերու մէջ գտնուածներուն կը նմանին . ասոնց թիւը երթալով կը շատնայ , և աւելի հիմա ողջ գտնուած կենդանիներուն նման են՝ քան թէ հողի հին կարգերուն մէջ գտնուած քարացմունքները : Հին ատենի կենդանեաց մնացորդները հողերու հետ խառնուած ըլլալով իրենց ձևը գրեթէ կորսնցուցած են . ընդհակառակն՝ հիմակուան տեսակները խիստ քիչ փոխուած կ'երևնան : Եւ բաներէս կ'իմացուի թէ ան երկիրները՝ որոնց մէջէն քարացմունքներ կ'ելլեն՝ ատենով թոյլնիւթեր են եղեր կաւի պէս , ու շատ ժամանակ անցնելէն վերջը պնդացեր են անորոշ կերպով , կամ բիւրեղանման ձևերով :

Բիւլիէ բնապատումը կ'ըսէ թէ բրածոյ խեցեմորթները սովորաբար ամբողջ կը գտնուին , և այնպէս քիչ փոխուած է իրենց ձևն որ հիմակուան հաւաքուածներուն հետ բաղդատելով՝ տեսակներն ալ որոշուած են : Ձկներէն ալ ոմանց կմախքը կամ ամբողջ կամ քիչ մը փոխուած կ'ըլլան , և գրեթէ իրենց մարմնոյն ընդհանուր ձևն ու ցեղն ալ կ'որոշուի , մանաւանդ իրենց կարծր կտորներէն : Խակ չորքոտանւոյ կմախք մը թէպէտ և ամբողջ գտնուելու ըլլայ , դժուար է անոր յատկութիւնները որոշել . որովհետև աս յատկութիւնները իրենց մորթէն , գոյնէն և ուրիշներէն ունեցած տարբերութիւններէն կ'իմանանք . իսկ արդ աս յատկութիւնները իրենց քարանալէն առաջ կորսնցուցած են , ասով իրենց ցեղն ալ չենք կրնար որոշ իմանալ : Եւ յիշեմ ալ որ խիստ քիչ անգամ կմախքներն ամբողջ կը գտնուին , հապա գրեթէ միշտ խառնափնդոր ու կոտրտած կ'ելլեն հողերուն տակէն : Եւ սակայն անդամազննութեան արհեստը այնպէս կատարելագործուած է հիմա որ մարմնոյ մասերէն անոնց ամբողջը կրնայ իմացուիլ . վասն զի ամէն կենդանեաց կտորները թէպէտ իրարմէ բոլորովին տարբեր են , բայց մի և նոյն

գործարանաւոր մարմնոյ մը անդամները իրարու հետ այնպէս կապակցութիւն ունին՝ որ եթէ մէկը միայն պակսի , մէկաւններուն կարգն ալ բոլորովին կը շփոթի :

Ենդամազնիներուն աս սկզբունքը թէպէտ և ընդհանրապէս ընդունելի եղած է , բայց գործադրութիւնը շատ դժուար է . անոր համար գտնուած ոսկորներէն կենդանւոյն ձևը իմանալն ալ շատ փորձերու կարօտ է . աս փորձերն ալ պէտք է որ շատ անգամ գիտուն մարդիկներէ եղած ըլլան որ չճարտութեան տեղ անցնին : () Երկնակի համար , զենք թէ թաթահերձ ոտք մը գտաւ մէկը գետնին տակէն . անկէ կրնայ մակաբերել թէ ուրեմն որոճող կենդանւոյ մը ոտք է . ուստի 'ի հարկէ հիմակուան որոճող կենդանեաց յատկութիւնները ունի եղեր ան կենդանին ալ կըսէ , և անոր ակուանները՝ ծնօտները՝ կողերը և բոլոր սրունքներուն ոսկորները՝ հիմա աշխարհքիս մէջ գտնուած որոճող կենդանեաց նման պիտի ըլլայ : () արմանալի բան մըն ալ աս է որ ոսկրի մը պզտի կտորէն կը ճանչցուի թէ ան կենդանին որ դասէն , որ կարգէն և որ տեսակէն է եղեր :

Եւ կերպով հիմակուան գտնուած բրածոյ ոսկորները 150 կարգ բաժնեցին բնազնիները , և ասոնց մէջ թէ կենդանածիններ կան և թէ ճուածիններ : Եւ կարգերէն ութսուն հատը գրեթէ բոլորովին անծանօթ են . 11 կամ 12 կարգ ալ կայ որ հիմակուան ճանչցուած կենդանեաց քիչ մը կը նմանին . մնացած կարգերն ալ ծանօթ կենդանեաց թէպէտ և շատ նման են , բայց դեռ ստոյգ որոշուած չեն : Եւ ծանօթներուն մէջ 60 ցեղ կայ որ նոր ցեղերուն կը նմանին . ուրիշ կարգերն ալ ճանչցուած ցեղերուն տակը կ'երթան :

Եւ չուան հիմա զուրցածներէս կ'իմացուի թէ աս քարացած կենդանիները նոր տեսակ բաներ չեն , հապա

ինչպէս որ հիմա գտնուած կենդանիները՝ աս դարուս բնական կըսեպուին, ասանկ ալ ան կենդանիները հին ատեն բնական արարածներ ու ծանօթ կենդանիներ են եղեր, որ ետքը ցեղերնին հատնելով՝ բոլորովին մոռցուեր են :

Իրաժոյ ոսկորներուն մէջ ոմանց ամբողջ կմախքը գտնուած է, անոր համար անոնց վրայ աւելի ստոյգ տեղեկութիւն մը տալը դիւրին է. բայց որովհետեւ շատ կենդանեաց քանի մը ոսկորները միայն գտնուած են, ուս-

տի իրենց ինչ տեսքով կենդանի եղածը անստոյգ մնացած է : Իսոնցմէ է նաեւ Լիպոպոլսի՝ ըսածնիս :

Ինչպէս աս անծանօթ կենդանւոյն մէկ քանի ահաւաններն ու ծնօտին ոսկորները գտնուեցան Վերմանիայի քանի մը կողմերը. վերջը 1836ին նոյն երկիրներուն մէջ Լիպոպոլսիէն քաղաքին քովերը ամբողջ գանկը գրտնուելով, աս մեռած կենդանւոյն վըրայ շատ ծանօթ ութիւններ ունեցան գիտունները, բայց ստոյգ չկրցան որոշել և ինչ տեսակ կենդանի ըլլալը ի-

մանալ : Որը կըսէր թէ թափիր ըսուած կենդանւոյն մեծն է, որ խոզի նման կենդանի մըն է Լիմերիկայի մէջ. որը կըսեպէր թէ թափիրի նման նոր հրէշ մըն է. ոմանք կարծեցին թէ աւելի ջրային քան թէ ցամաքային կենդանի մը սեպելու է՝ կէտերու ցեղէն, որ երբեմն ծովու մէջ կը բնակին՝ երբեմն ալ գետերու մէջ : Իայց աս կարծիքը բնազնիւններուն ընդունելի չեղաւ. և թէ որ ասի-

կայ ջրային կենդանի մը սեպենք, իրեն մեծութիւնը շատ զարմանալի՝ բան մը չըլլար. վասն զի ջրերու մէջ այնպիսի կենդանիներ կը գտնուին որ Լիպոպոլսիէն շատ մեծ են : Ուստի հիմակուան ընդհանուր կարծիքը աս է թէ Լիպոպոլսի կենդանածին խոտակեր ու փղի նման կենդանիներ

1 Եւտ. Dinotherium, որ յունական բարդութեամբ չիմած բառ է, և կը նշանակէ տէգիս գաղտնի :

րէն մէկն է , որ ողջ տեսակը հիմա չը-
գտնուիր :

Հոս դրուած գանկը 1 մեթր և
10 հարիւրամեթր երկայնութի ու-
նի . ուստի ամբողջ մարմնոյն երկայ-
նութիւնը ինչուան 18 փարիզու ոտք
եղած կը կարծուի , որով ցամաքային
կենդանեաց ամենէն խոշորը կ'ըլլայ՝
թէ որ իրաւցընէ ցամաքային է : Եւ
գազանին մասնաւոր յատկութիւնը ի-
րեն ժանիքներն են որ վերի ծնօտին
ծայրէն դէպի վար ծռած ու գունչին
տակը կ'ընկնէ . աս բանս ոչ ուրիշ
բրաժոյ ոսկորներուն մէջ և ոչ ողջ
կենդանիներուն վրայ կ'ընկնուի : Եւ
կենդանւոյն գանկը գտաւ Վալփ ա-
նունով գերմանացի բնագէտը ու փա-
րիզ տարաւ . ինքը ձեւացուցնաւ բոլոր
կենդանւոյն մարմինը , և գունչին վը-
րայ պատիճ մըն ալ քովէն աւելցուց՝
թափիրի պատիճին նման , ինչպէս
որ հոս դրուած պատկերին մէջ կ'ե-
րեւայ . բայց աս ձեւին ամէն բնա-
գէտներ չեն հաւնած : Ուրիշ ան-
գամառիթ կ'ունենանք աւելի տեղնի
տեղը խօսելու՝ թէ քարացմանց վը-
րայ և թէ ուրիշ բրաժոյ նիւթերու
վրայ :

ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ

Տղայ կրնուիեանը համար հարկաւոր գիտե-
լիքներ :

Ա . ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԵԱՆ վախ-
ճանն ան է որ մարդուս կարողութիւ-
նները կատարելագործէ . անոր համար
թէ դաստիարակները և թէ ծնողք
պիտի գիտնան որ իրենք տղոցը ոչ
յիշողութիւն , ոչ երեւակայութիւն
և ոչ դատողութիւն պիտի տան , հա-
պա ան կատարելութիւնները պիտի
սրեն ու կարգի դնեն : Ուստի շատ
կը սխալին ան ծնողք որ դաստիա-

րակին վրայ պարտք մը կը դնեն , ու
կը պահանջեն որ իրենց տղուն կար-
ծես թէ նոր խելք՝ նոր յարմարու-
թիւն տայ . նմանապէս դաստիա-
րակներն ալ կը սխալին՝ երբոր մըտ-
քերնին կը դնեն թէ տղայ մը ինչ
կատարելութիւն որ ունի՝ անով
պիտի մնայ ինչուան ետքը , և առաջ
պիտի չերթայ :

Բ . Երբոր տղայ մը շատ բանի կա-
րողութիւն չունի , պէտք է ունեցած
կատարելութիւնները անանկ մշակել
որ չունեցածներուն տեղն ալ բուն
կերպով մը : Եւ որ համար վարպետի
մը պարտքն ան պիտի ըլլայ որ իրեն
աշկերտներն ինչ բանի որ աւելի յար-
մար տեսնէ , անոր մէջ ջանայ աւելի
առաջ տանիլ : Եւ ան տղաք որ յիշո-
ղութիւննին սաստիկ սուր է . ասոնց
պէտք է սերտելու բաներ շատ տալ
որ մտքերնին զարգարուի . տղաք ալ
կան որ իրենց դատմունքը սուր ու
յիշողութիւննին տկար է . ասոնք ալ
պէտք է ամէն բանի մէջ դատմունք-
նին սրելու ու շտկելու կրթել :

Գ . Ո՛ր և իցէ բանի վրայ որոշ գաղա-
փար ունենալը ամենահարկաւոր բան
է տղու մը . և աս բանս մէյմը վար-
պետին աշխատանքովը կ'ըլլայ , մէյմըն
ալ ամէն օրուան փորձով ու գործնա-
կան կրթութեամբ : Թէ որ տղայ մը
սաստիկ բթամիտ ըլլայ ու հոգ չտա-
րուի անոր իմացականութիւնը կամ
խելքը բանալու , ուրիշ բոլոր կրթ-
ութիւնները անանկ անօգուտ կրը-
լան՝ ինչպէս թէ մէկը մուծ առնեն
ինքզինքրնեղէ դիմացի բաները տես-
նելու :

Դ . Իմաստուն ու խելացի մարդիկ
ալ շատ անգամ շատ բաներու մէջ
ծուռ գաղափարներ ունին . ուրեմն
զարմանք չէ եթէ պզտի տղաք , որ
ուսմունք ալ սորված չեն , ծուռ ու
մուռ գաղափարներ ունենան իրենց
մտքին մէջ : Ո՛ր թապետին ջանքն
ան պիտի ըլլայ որ ան անկարգ ու
պակասաւոր գաղափարները շտկէ ,
բանի բերէ , և մասնաւորապէս տը-